

RUH GERÇEĞİNİ ÇERÇEVELEYEN BİR KAÇ ŞİFRE

Kısa Bir Giriş

Asıl varlık soyuttur. Soyut varlığın özü bilgidir, bilinçtir. Buna eski tabir ile ilim denilir. Büyük varlık bilgini İbn Arabî *İlim Allah'ın en büyük ismidir*, diyor. İlim ve bilinçten oluşan benlik ve kişilik, kudretin yansıması olan somut datalar arasında oluşan network ile kendini somutlaştırır. Bu somut görüntü eğer Allah'ın ise ona ehadiyet tecellisi başka bir tabir ile monad denilir. Eğer ruhun somutlaşması ise, ona benlik ve nefis (kendilik) denilir. Yani ilim ve kudret bir araya gelince kâinat networku içinde irade ile gelişen güzel bir çiçek olur.

İnsanın vücut ve beyindeki bilgi işlem hacmi diğer bütün canlıların toplamından daha fazla olduğu halde; sayı olarak birçok türden daha az gene sahibiz. Eskiden sanıldığı gibi birkaç milyon gene sahip değiliz. Sadece 22 bin genimiz var. Fakat bu genlerin dizaynı ve vücuttaki açılımlarının bilgi işlem hacmi nerede ise bütün kâinatın atomları kadardır. Demek ruh bir birlik düzenidir. Bilinçli bir yasadır. Kuantum Fiziği, parçacık datalarından daha çok onların kendi aralarındaki iletişim ve bilinci bize gösteriyor. Evet, birçok data soyut bir yasa olan ruh ile organize olunca ruh görünmüş olur; yani somut işınsal bir boyut kazanır.

Bilgisayar teknolojisinin geometrik olarak gün geçtikçe gelişmesi, varlıktaki özellikle beyindeki üç boyutlu sibernetik sistemin basit bir kopyası olmasından dolayıdır. İnsanoğlu üç veya daha fazla boyutta yazılım yazamadığı müddetçe bir canlıyı yaratamayacak. Yaratsa da geçmiş ve geleceğiyle onu evren içinde yaşatamayacaktır. Yaşatsa zaten sonsuz ilim ve bilinç okyanusundan bir ruhu çağırılmış olur. Şimdi asıl konumuza geçiyoruz. İşte:

1) İnsanlık, soyut kavramları öğrendiği ve edebiyatın oluştuğu günden beri, katı madde ve fizik dünyanın ötesinde, işleri yöneten, organize eden, madde ve fizik dünyaya şekil veren bir özün olduğuna inanmıştır. Ve bu inanışta haklıdır da. Çünkü istisnaî durumlar olan saf materyalist düşünceler dışında hemen hemen her millet bu öz olguya, etkene, modern tabirle bilinçli ve yönetici yazılıma bir isim takmıştır.

İbrâniler bu öz dosyaya bir isim takıp ona ruhani bir şahsiyet verip ona “*Saul*” dediler. Samuel 1-11’de ifade edildiği gibi, Nehhas (uğursuz) bir adam, milletin maddî olarak kurtarılmasına karşı onların sağ gözlerinin (gelecek ve âhiret inancının) çıkarılmasını şart koşuyor. Bunun üzerine millet Saul’e elçiler gönderip onun bu kötü şarta karşı onları kurtarmasını istiyor. Ve Saul olağanüstü bir şekilde onları, hem kurtarıyor, hem sağ gözlerinin çıkartılmasını önlüyor. Burada ilginç bir nokta şudur ki; Nehhas adam, milletin sağ gözünün çıkartılmasını Benî İsrail’e (medeni, miracını, gelişmesini tamamlamış dindar millete) leke olsun diye yapmak istiyor.

Evet, dini bilen, medeniyeti bilen, geçmiş ve geleceği düşünen ve sağ gözü olan herkes ve her millet, ruha ve ebediyete inanır, insanlığı anarşizm ve materyalizm bataklığına düşürmez, Benî İsrail’in şerefini kurtarır.

İngilizler de bu ruh hakikatine *Soul* diyorlar. Bilemiyorum acaba bu kelime Sâmicî midir, yoksa Ârice midir? Çünkü Âri dillerde *Soul* temel dayanak demektir ki, ayakkabına da *Sol* diyorlar. Mesela Kürtçede.. Çünkü ayakkabı insanın dayandığı en temel şeydir.

Latinler ve Yunanlılar, bu hakikate *Psi* diyorlar. Bu kelimenin etimolojik manası, kıvrak, işbilen ve görünmeden geçip giden nesne demektir. Farslar buna *Cân* (hareket eden görünmez şey) demişler. Latince'deki *anima* da bu manaya gelir.

Diğer Sâmi Ortadoğu dilleri buna *Ruh* demişler. *Ruh, rih, reyhan*, rüzgâr gibi görünmemekle beraber, iş gören, rahatlık sağlayan, güzel etki, güzel esinti, güzel koku manalarına gelir.

Araplar, daha çok somut düşündüklerinden ve madde-mana ayırımına gitmediklerinden, bu öze, bu bilince *Nefs* demişler. Nefs, etimolojik olarak kan demektir. Onlar, insanın özünün ve kendiliğinin, kan olduğunu düşünüyorlardı. Kur'anda bile nefis, bu manada, ruh ve bilinç yerine kullanılmıştır. Demek bir kısım yazarların dediği gibi ruha Soul demek, nefse Psik demek yanlışır.

2) Çok acı bir durumdur ki, ehl-i dünyaya bedel, dindarlar -her üç dinde de- farkına varmadan, dünya-âhiret, kadın-erkek, madde-bilinç, çarşı-mâbed ayırımını dile getiriyorlar. Getirmeyenler de öyle yaşıyor. Bu çağda Hz. Muhammed'in, *Nasıl iseniz, öyle yönetilirsiniz.*¹ Sözüne en çarpıcı bir şekilde örnek oluyorlar. Hâlbuki diğer insanlar, sadece dünyayı, bilimi, kadını, maddeyi bildiklerinden ve öyle yaşadıklarından onlar laik olamazlar.

İşte bu gibi yanılgılardan ve bilimsel verilerin avamîleşmesinden ve âlimler arasında da ilmî deyimler yanlış kullanıldığından, zihin dünyamızda birçok çıkmaz yaşıyoruz.

Aristo 2300 sene önce, *Her şeyin bir formu var. Yani o şeyi, o şey yapan, ona bir kişilik ve kendilik ve öz veren bir mana var*, dedi. Ona göre heyula (maddenin en temel birimi) fizik idi, bu madde o form (sûret) ile şekilleniyordu. Ve sûret², o şeyin ruhu (metafizik boyutu) idi.

Çok acıdır ki, Ortaçağ'ın bilimsel kopukluğundan 2000 kûsûr senedir, insanlık halen bu seviyeye gelememi. 1970'li yıllardan sonra, yazılım ve sibernetik sistem ve evrende onu evren yapan sonsuz bir bilinç keşfedilince, insanlık koyu katı materyalizmden kurtulmak için bir nefes aldı. Fakat soyut-somut dengesini yakalayamadığı için ve bugünkü çok dallı bilimlerde bütünlük sağlanmadığı için, henüz gerçekçi bir çare bulamadı.

3) Bunun en büyük sebebi, ruhun bedenden tamamıyla farklı maddî bir nesne gibi algılanmasıdır. Ve mahlûk (şekillendirilmiş) bir varlık olarak inanılmasıdır. Gazali, buna, kalpten damarlar yoluyla beyne çıkan bir cevher (maddî öz) der. Diğer Ortaçağ âlimlerinin çoğu, bunu, vücudu çalıştıran bir buhar olarak algılar. Hatta müsbet ilimlerde çok ileri olan ve sibernetik bilimini Türkiye'ye getiren Prof. Ayhan Songar Hocamız dahi, beyni bir piyano gibi görüp ruhu onu çalıştıran bir nesne olarak yazdı. Çünkü o muhterem büyüğümüz dahi, inancı gereği Ortaçağ'ın dışına çıkamıyordu. Saf bilgi ve saf soyutun gücünü bilmiyordu. Ne de olsa onlara materyalist bir eğitim verilmişti.

Ruhu iyice bilmek için *mahlûkiyet* ve *halk* kavramlarını bilmek lazım. Maalesef, halk etmek, *şekil vermek manasında iken*, zamanla münharif bir mana olan *yoktan yaratma* manasında kullanılmıştır. Ve buradan iş çıkmaza girmiştir. Çünkü saf soyutun şekli olamazdı. Hatta bugünkü bilinç ifade eden elektronik dosyaların bile şekli yoktur. Ve Kur'an vahiy için, ruh için; onları yarattık ifadesini kullanmıyordu.

---

¹ Keşfü'l-Hafa

² Kur'an İsra 84'de, sûretin, dinamik bir ruhî yapı ve melekût (metafizik) oluşturduğunu *şâkile* kelimesiyle ifade eder.

İslam âlimleri, Kur'anın bu mucizevî yönünü gördüklerinden ve mutasavvıflar engin tecrübeleriyle bu güçlü soyut yazılımı yaşadıklarından *Ruh mahlûk değildir*, dediler. Teftazânî dahi bu manada böyle söyledi. Fakat bir kısım cahil sofular, bunu su-i istimal ettiler. Ruhumuz mahlûk değilse o zaman biz de tanrınız, dediler.

Fakat ruhun soyut ve bilinç yönüyle mahlûk olmadığını söyleyen âlimler —Teftazânî de dâhil— dönüp, bu sonsuz dosyanın soyut bilgisine haricî maddî bir disket giydirildiğinden *Ruh, mahlûktur ve kimsenin ben tanrıyorum deme hakkı yoktur. Çünkü Tanrı sonsuzdur. Sonsuz soyutu ve sonsuz somut olan tecellileri kuşatır. Ve hiçbir canlı böyle sonsuz olamayacağı için, hiçbir canlı Tanrı olamaz*, dediler.

Teftazânî, gayet bilinçli olarak İnsanî *ruh mahlûk değildir*, demiş Yani soyut bilinç, gerçek ve bilgiden oluşan yazılım ancak insanda var. Ve insanı insan yapan, ona kişilik ve kendilik veren bilgi bu soyut yönüyle şekilsizdir. Dolayısıyla mahlûk değildir.

Evet, ilmî bilgiler $2 \times 2 = 4$ formülü gibi, soyut ve saf ilim olduklarından, zaman üstüdürler ve şekil almazlar, şekil alan örnekleri ise somut ve zamana bağlı ve fânidirler. Bu örneklerin fâniliği formülün ezeliyet ve ebediyetine aykırı değildir. Demek insandaki hayvanî ruh, insanî ruhun bir somut örneği olduğundan, Teftazânî, hayvanî ruh (nefis) mahlûk değildir, dememiştir.

Bediüzzaman da bu büyük âlimin formülünü şöyle açıklamıştır:

Ruh, canlı bir (soyut) yasa, sonsuz, İlahî bilinç ve hayatın bir kopyası (aynası) olduğundan, mahlûk değildir. Fakat bu yasaya ve bu kopyaya değişik kılıflar ve bedenler giydirildiğinden somut bir varlık olur. Ve bu yönüyle yaratılmıştır.

Rumuz kitabında, *Ben, 80 sene içinde yaşadığım bu hallerin ve yazılımların toplamıyım. Bu 80 sene içinde her sene vücudum değiştiği halde, ruhum olan yazılım, benliğini, kişiliğini yitirmediği gibi, ölümden sonra da yitirmeyecek. Çünkü Allah'ın beden gibi nice kaydedici araçları vardır. Hava, esir, ışık, taş, toprak vesaire gibi...* Evet, hayat biyosfer denilen dar ve sınırlı bir skalaya münhasır değildir; nerede varlık varsa orada hayatın bir çeşidi vardır.

4) Teftazânî de, Bediüzzaman da ruh için şu tarif üzerinde çok duruyorlar: *Ruh, tek başına müstakil ve etkindir.*

Bunun manası şudur: *Sözde asıl ve aktif olan manadır. Bilgisayarda asıl ve aktif olan yazılımdır. Maddede, maddeyi madde yapan bilinç ve manadır. Hayatı hayat yapan vahiydir.* Bu gibi örnekleri daha çok çoğaltabiliriz. Yoksa ruh, mana, hayat ve bilinç saf soyut olarak var olamazlar. Çünkü saf somut olmadığı gibi saf soyut da yoktur. Bu, kâinata en temel bir özelliktir.

Bediüzzaman, Teftazânî'nin *Ruh ile Allah arasında nisbet yoktur*, sözünü şöyle tefsir etmiştir: *Allah, bedenlerin içine girer inancını reddetmek için, Sa'd-ı Teftazânî böyle demiştir*, diyor. Ve nisbet kelimesini bağ olarak yorumluyor.

Fakat bu kelimenin ikinci bir manası da şudur: *Allah ile Ruh arasında halikiyet, mahlûkiyet nisbeti yoktur. Ve hiçbir ruh Allah gibi işler yapamaz.* Evet, mahlûk değildir. Çünkü soyuttur. Ve ruh, Tanrı gibi olamaz. Çünkü biri sonsuzdur. Diğeri onun emriyle oluşan bir dosyadır.

Bu dosya ve kâinattaki diğer bütün dosyalar sonsuz bir şekilde aktif olan, geçmiş ve geleceği içeren, siberetik ve soyut denilecek kadar her yerde var olan bir emrin, bir yönetimin tesiriyle olduğundan *Hiçbir insan hiçbir şeyi yaratamaz*, denilmiştir. Onun için Bediüzzaman, *Ben, 80 sene içinde yazılan bir benliğim, bir ben'im*, diyor. Daha ileriye gidilirse, *Bu ben, 80 sene değil de 1 milyar sene içinde yazılmış bir ruhtur, bir dosyadır*.³

Ve onun için Amerikalı bir bilim adamı, “klonlanan kişinin 2. versiyonu, 1. sinin aynısı olamaz. Çünkü insanın, yetiştiği ana karnı ortamı, ananın psikolojisi, aldığı gıda ve sonra aldığı eğitim ve çevre etkileşimleri onu yepyeni bir kişilik yapar.” diyor. Ayrıca bu klonlama 1 milyar yıllık birikime uygun olmadığından tam sağlıklı da olamaz. Bilerek yapılmış bir ders değildir. Tabiatın yarım yamalak çekilmiş bir kopyadır.

5) On sene önce gayet zeki bir doktor dostum *Ruh, bir süreçtir*, demişti. Sonra Avrupa'nın dindar filozoflarının *Tanrı, bir süreçtir*, sözlerini okuyunca ve Buhari'de de *Zamanın yaptıklarına sövmeyin, zaman Ben'im*, hadis-i kutsisini okuyunca bir şeyler öğrendiğimi anladım.

Evet, bütün geçmiş ve geleceği elinde tutamayan ve en küçük bir parça olan atoma atomluk bilincini yerleştiremeyen ve bütün olaylara egemen olamayan bir güç, hiçbir şey yaratamaz. Ve insanın benliğine ebedilik veremez.

Eski büyük bilge âlimler, *Ruhu, gören fakat topal birisine; maddeyi de onu taşıyan ve görmeyene benzetmişler. İkisi, biri birisiz gidemez*, demişler.

Hulasa: Kâinat bilgisayarında asıl ve temel olan, yazılım ve bilinçtir. Vahiy de kâinatın doğal yasalarının bir formülü, bir kaydı, âdeta varlığın bilinci ve akli olduğundan vahye de ruh denilmiştir. (Şura, 52)

Aslında Tevhid nazarıyla bakarsan, yasal ve determine durumlar, olağanüstü durumlar kadar harika ve mucizedir. Ve mucizeler ve olağanüstü durumlara iyice baksan, onların kendine göre birer yasa olduklarını görürsün.

İşte, ruhun da, vahyin de, İsa'nın da, dirilişin de bir emir ile olmasının manası şudur:

Bu gibi temel ve önemli ve sonsuz dosyaların olması Allah'ın Rahmâniyeti'nin (somut boyutunun) bir yansıması olan siberetik sistemin her şeyiyle bir şeyin imdadına koşmasıdır, onun olması için 'Ol!' demesidir. Ki, bunun örneklerini ekolojinin emir kitabında, özellikle anaların karnında ve peygamberlerin hayatında görüyoruz. Tevrat özellikle, İlahî icraatı, ebediyeti, varlığın bilincini bu tarihi süreçler içinde gösteriyor. Firavunlar gibi işi maddî olarak görmüyor.

Sakin bu dosyaların kaybindan ve kaybolacağından endişe etmeyin. Çünkü bir gün vahiy gibi metafizik bir olguyu böyle açıklayınca, arkadaşlarım bana *Sen, ruhu inkâr ediyorsun*, dediler. *Ben, Hayır*, dedim. *Sizin anladığınız manada bir ruh yok. Ruh, saf bilinç ve yazılımdır; beyin ve beden onun somut şeklidir. Hayat, canlı bir vahiydir. Vahiylere dışarıdan gelmez, içeriden gelir. Ve korkmayın, bu dosya ve yazılım, beden çürümesiyle kaybolmaz. Bu beyin disketi bozulunca, Allah'ın sonsuz kayıt cihazları var, orada onu saklar.*

³ Lem'alar, 29. Lem'a...

Freud, bu dosyanın tek kaydedicisi beyindir, o çürüyünce insanın varlığı biter, diye yazdı. Ve buna *bilinçaltı* dedi. Jung baktı bu yazılım sadece beyinde bitmiyor, her şeyle, geçmiş ve gelecekle ilgisi var; bunun üzerine *İnsan ruhu ölümsüzdür*, dedi. Ve beyindeki sonsuz bir şekilde dışa açılan bilince de *bilinçdışı* dedi. İnsanın, biyolojik, sosyal, metafizik çok boyutlardan ebedî olduğunu belgeledi. Evet, sistem böyle sonsuz olduğundan ve dışarıdan daha çok, içeriden yönetildiğinden, Allah bu hakikati *Ben, arıya vahiy gönderdim*, gibi ayetlerle ifade ediyor.

Aslında, Allah'ın yasal olarak bütün varlığı, özellikle ekolojik sistemi yönetmesi bir vahiydir. Araf, 54 buna *Emir Gerçeği* diyor. Fakat arının kafasına biyolojik olarak yerleştirilen program ve bilinç, diğer hayvanlardan çok daha güzel ve olağanüstü ve faydalı ve yüksek seviyede olduğundan ayet buna vahiy demiştir. Bediüzzaman, 17. Lem'anın 8. Notası'nda bu gerçeği böyle tefsir etmiştir. Yoksa *Çağlar boyu doğan sayısız arılara, dışarıda telakki edilen bir tanrı tarafından sürekli vahiy gelir*, gibi gayr-ı mâkul ve hurâfe bir inanca gireriz ki, bunun en büyük zararı, dinsizleri haklı çıkarmak olur ki, varlıkta vahyin, bilincin ve canlılığın kesilmesine sebep olur. Sistemi kilitler.

6) *Ruh, Melek ve Cin Farkı:*

Ruh, bir bilinç ve sonsuz yazılım içeren bir dosyadır. Daha çok biyolojik bir ambalaj giydirilir. Ve daha çok özerktir, iradeye sahiptir.

Melek ise, zâhiren birbirinden ayrı dataların oluşturduğu bir kollektif kişilik, bir bilinç ve oluşumdur. Şahs-ı manevi ve devlet gibi. Mesela, kâinattaki bilişimin bir kişiliği var. Biz ona Cebrail (Allah'ın elçisi, habercisi) diyoruz. Ekolojik dünyada bir bilinç var. Bu bilincin bir kişiliği var. Biz ona Mikâil (Allah'ın çobanı) diyoruz. Kur'an, kâfirleri, *Cebrail ve Mikail düşmanları* olarak tarif eder, bazen de *Allah düşmanı* olarak nitelendirir. Evet, kâfir kişi, sisteme, kâinattaki bilince ve ekolojiye düşmandır. O, bencil ve maddecidir. Veya kim böyle ise, o kâfirdir.

Cin ise dünyada oluşan kötü veya bize göre eksik dosyaların ruhani bilinci ve kişiliğidir. Onun ruh ve meleklerden farkı kötülüğe açık olmasıdır.

İnsan ruhu her iki tarafa da açık olduğundan kötü olursa, cin ve şeytan olur, ona *habis ruh* denilir.⁴ Çok iyi olursa melekleşir. Yani halkın tabiriyle evliya olur. Ve kendi iradesini bırakıp umumi bilinç ve dosya ile entegre olur. Kur'an melekleri şöyle tarif eder: *Onlar hayırlı kullardır. Ne emredilirse onu yaparlar*. Demek bir insanın böyle bir veliden -Allah namına- yardım dilemesi şirk olamaz. Çünkü O, iradesini tamamıyla Allah'ın iradesine teslim etmiştir.⁵

Bir de ne zararlı, ne faydalı olan melekler var. Hârut-Mârut gibi... Yani medeniyet, hem hayra yarayabilir, hem şerre. İşte eğer medeniyet, maddî habis işlerde çok ileri giderse, aileyi bozan; çevreyi zehirleyen bir kara kedi ile kara bir yılan olur. Yok, eğer kötü gitmezse,

⁴ Nitekim Peygamber Efendimiz (A.S.M), Medine'de, vahyin getirdiği aydınlıktan kaçan münafıklardan Nebtel İbn Haris için *Kim yeryüzünde şeytani görmek isterse ona baksın*, diyerek bu evrensel hakikate işaret eder.

⁵ Bu haliyle, bir veli, Kur'anda, Allah'ın sebeplerle iş görürken kullandığı *İnna* (Biz) zamirinde kendine yer bulur. Çünkü sünnetullahta iradesini eriten ve kendi yapısı da bir sünnet-i İlahi ve kanunî bir ruh dosyası olan bir veli mana-yı harfiyle Allah'ın elinde bir sebep olur.

çevreye ve ekolojiye hizmet eden iki hayvan olur. Hârut *kara kedi*, Mârut ise *karayılan* demektir.

İşte binler sene önce din; ruhu, meleği, cini öyle güzel tarif etmiş ki, insan hayran kalıyor. Ve çok daha ilginçtir ki, Hârut-Mârut *ne hayırlı, ne hayırsız iki melektirler*, diye eski tefsirlerde denilmiştir. Razi'nin Tefsir-i Kebirine bakabilirsiniz.

Ruhun da, meleğin de, cinin de fizik dünyada bir boyutları ve ayakları olduğu gibi metafizik âlemde de bir somut şahsiyetleri var. Hatta her çiçeğin, her hayvanın, her damla yağmurun da bir sureti, bir dosyası, bir yazılımı var. Ve metafizik âlemde somut ve bilinçli bir şahsiyet olarak gözüküyor.

*Dünya öküz ve balık üzeredir,*⁶ sözü, fiziğiyle, metafiziğiyle gerçektir. Fizik olarak, dünya, ziraat ve balıkçılık üzere besleniyor. Metafizik ve ekolojik olarak, bunlar bitirse dünyanın sonu demektir, dünya da, içindeki hayat da son bulur. Dolayısıyla o iki gerçeğin metafizik âlemde görünmesi öküz ve balık suretinde iki melek olarak yansıyor.

İşte sonsuz bir bilinç olan dinin güzel ve görerek söylenen tarifleri nerede, kör materyalizmin yemek yerine bize sunduğu çakıl taşları nerede!

Son Üç Önemli Not

1) Bazen kâinat değerinde olan soyut bir hakikat somutlaşınca küçülür, değerini yitirir, yapısal eksiklikler arz eder. Ruhun beden ve nefis olarak somutlaşması gibi... Kâinat değerindeki $2 \times 2 = 4$ formülünün 1 Liraya gelen 4 kaleme indirgenmesi gibi... Onun için dini kültürde ruh eleştirilmemiş, nefis eleştirilmiştir.

Fakat bazen nefis arınır, ruhlaşır, yine kusursuz olur. Bazen de ruh nefisleşir, habis olur.

2) Varlık sonsuz denilecek kadar büyük bir kudretin (enerjinin) sonsuz bilgi işleme sahip bir ilim (yazılım) ile formatlanmasıdır. Ve irade (istek) gereği bu sonsuz dosyaların sürekli gelişmesi ve evrimleşmesidir: Kudret, ilim, irade...

3) Bu sonsuz dosyalar, ruh, melek ve cin olarak bazen buldukları yerden başka nesnel bir ortamda yansıyabiliyorlar. İşte halkın melekten, cinden anladığı budur. Fakat âlimler böyle avamîleşmemeli. René Guénon, bunlar ruhun latifeleridir, ruhun kendisi çağrılmaz, diyor. Bediüzzaman da, görünen güneşi elindeki aynaya yansıtabilirsiniz, fakat asıl güneşi avucuna getiremezsin, der.

30. 3. 2017
Bahaeddin Sağlam

---

⁶ Beyhakî, Şuâbu'l-İmân: 433; Zehebî, Mîzanü'l-İ'tidâl, 4.352, Süyûtî, Dürrü'l-Mensûr, 1.329